

Kapela sv. Petra

EŠD 2825

kraj	Stražišče pri Kranju
naslov	Pot na Jošta
časovna opredelitev	11.–18. stoletje
čas obnove	1990–1997
odgovorni konservator	Nika Leben
ogled	Kapelo si je mogoče ogledati ob prisotnosti ključarke Anice Benkovič, Pot na Jošta 34, Stražišče pri Kranju.

Kapela sv. Petra stoji v Stražišču pri Kranju, na zahodnem robu Sorškega polja, ob južnem vznožju Šmarjetne gore. Lastniki na severnem obrobju Sorškega polja so bili od konca 10. stoletja freisinški škofje, ki so zemljišča dobili v več daritvah in jih postopoma kolonizirali. Pred kolonizacijo so na Sorškem polju živeli Slovani, kar nam dokazujeta dve listini iz let 973 in 989 s slovanskimi naselbinskimi imeni. V 10. stoletju so bila razvita že posamezna naselja, ki so bila upravno povezana v župe, vendar je že v istem stoletju prišlo do ponovnega germanskega vpliva. Loško ozemlje in Sorško polje je nemški vladar podaril v več daritvah freisinški škofiji na Bavarskem, ki je svojo novo posest utrdila upravno z ustanovitvijo loškega gospostva. Ker je bilo ozemlje redko naseljeno, se je novi zemljiški gospod lotil načrtne kolonizacije in zemljo razdelil priseljencem s Koroške, Bavarske in južne Tirolske ter z obrobja loškega ozemlja. Kolonizacija Sorškega polja je bila končana do leta 1291. V okviru novo nastalega loškega gospostva je bilo Stražišče slovenska vas, priključena freisinški posesti v drugi daritvi nemškega kralja Henrika II. leta 1002, ko se kraj kot »predium Strasista« tudi prvič omenja. Upravno je vas tedaj spadala pod bavarsko župo in je štela v okviru bavarske bitenjske župe leta 1291 sedemnajst hub ali gruntov. Omenja se tudi podatek, da je imelo leta 1291 dvanajst viničarjev vinograde v Šmarjetni gori.

Skupaj z gospodarsko se je začela urejati tudi cerkvena organizacija. Sorško polje je bilo razdeljeno v tri pražupnije: staro-loško, pražupnijo Sora in šmartinsko prafaro. V slednjo sodi tudi kapela sv. Petra, ki pa je glede na starost prafare, rimske spolije in arhitekturne elemente lahko celo predromanska, zgrajena v 9. ali 10. stoletju, najkasneje pa v prvi polovici 11. stoletja, ko so novi lastniki zavarovali svojo posest tudi duhovno, z gradnjo cerkva na svojih mejah. Večina cerkvene arhitekture na severnem obrobju Sorškega polja ima namreč romansko jedro.

V pisnih virih se kapela prvič omenja leta 1369 s krajem, nato pa v letih 1421 in 1423 kot *Sand Peter vnder Sand Margreten perg.* Naslednja omemba je v vizitaciji leta 1631, ko naj bi bila cerkev profanirana po protestantih in rekonciliirana 1645 4/5 (letnica na prekladi zahodnega portala). Omenja se tudi z grobnico lastnikov bližnjega šempetrskega gradu Siegesdorfer-

◀ Strop iz okoli leta 1700.»Lesen poslikan renesančni strop, sestavljen iz petindvajsetih kaset, je bil zaradi zamakanja deloma uničen, tako da je bilo mogoče restavrirati le še deset kaset, druge so bile naslikane na novo...«

jev, ki je bila prekopana pred ponovno posvetitvijo. Josip Lavtižar omenja leta 1901 v svetišču dve gotski okni, oltar sv. Petra z letnico 1768, po stenah nekaj slik, v ladji lesen strop in v zvoniku vrh strehe dva zvonova, starejšega iz leta 1552. Nadalje omenja, da so ob letih velike lakote med 1816 in 1817 v kapeli delili rumfordsko juho s korcem, obešenim na zidu. Kratek zapis o kapeli in lakoti na Kranjskem leta 1817 je objavil tudi časopis Gorenjec leta 1908. V zapisu se omenja, da se pri kapeli vsako leto vrsti »črešnjev sejem« na dan sv. Petra in Pavla; opisana pa

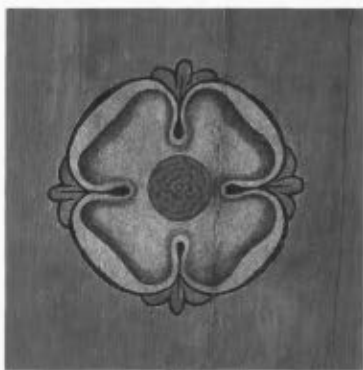
Kapela sv. Petra po obnovi. ...»Pred raziskavami je obstoječa arhitektura dajala vtis renesančne zgradbe z nekaterimi gotskimi elementi. Romansko jedro je bilo dokazano šele ob odstranitvi ometov...«

je tudi deska s slovenskim in nemškim napisom o lakoti, ki s korcem visi v kapeli. Najbolj dragocen arhivski vir za zgodovino kapele pa so zapiski župnika Frana Avsca, ki je kapelo, vključno s kasetiranim stropom in oltarjem, natančno izmeril in opisal leta 1937 (zapise hrani nadškofijski arhiv v Ljubljani).

Pred arhitekturnimi raziskavami je obstoječa arhitektura dajala vtis renesančne zgradbe z nekaterimi gotskimi elementi. Romansko jedro je bilo dokazano šele ob odstranitvi ometov in arheološkem sondiranju v prezbiteriju. Tako je bil na južni fasadi ladje odkrit polkrožni romanski portal z masivno monolitno preklado, nad njim pa okroglo okence-okulus. V notranjosti se odprtina lijakasto nekoliko razširi, z rahlo nakazano polico. Sledov zasteklitve oz. lesene lopute ni bilo videti. Drugi okulus je bil v vzhodni polovici stene in ga je zakrivala zakristija iz 17. stol., ki so jo po dokumentaciji odstranili ob začetku gradbenih del. Romanska faza je dokazljiva tudi s plastovito zidavo z vrezanimi črtnimi fugami, dokumentirano levo in desno od ro-

manskega portala. Po odstranitvi ometov je bilo mogoče tudi ugotoviti, da je okno v južni steni sekundarno, odprto ob nadzidavi ladje v 17. stoletju. Na zahodni fasadi ladje je bil odprt zazidan pravokoten portal s pragom v nivoju stropa romanske faze. Domnevno je služil za dostop na podstrešje, po nadzidavi ladje v 17. stoletju. Pod portalom ni bilo ostankov konzol za morebitni prislonjeni gank, zato sklepamo, da je bil dostop na podstrešje po lestvi. Portal je bil verjetno že v 17. ali 18. stoletju zazidan. Severna fasada je bila brez odprtin. Zidava je v višini

...»poslikan strop s kasetami, na katerih so v sivomodrem odtenku naslikani razprti cvetovi pasijonke...«

romanske faze plastovita, nad romansko fazo pa je stena zidana iz drobnejšega materiala. Ob odstranjevanju ometov v notranjosti ladje se je pokazala, prav tako kot na fasadi, pravilna plastovita zidava, vendar plasti niso bile poudarjene z vrezanimi črtami, temveč je bil zid neometan in le prebeljen z gostim apnenim beležem. V severni in južni steni so se ohranili ostanki romanskih lesenih stropnikov, na osnovi katerih smo določili prvotno višine ladje oziroma lego romanskega stropa, medtem ko naklona in višino strehe zaradi večkrat prezidanega zatrepa ni bilo mogoče določiti. Romansko polkrožno apsido smo odkopali tik ob notranjem obodu prezbiterija.

V 15. stoletju je apsido nadomestil tristrano sklenjen prezbitrij, ki je bil, sodeč po sledih na stenah, obokan z enopolnim rebrastim obokom s centralnim sklepnikom na temenu. Datacijo potrjuje tudi oblika reber, fragmentarno ohranjenih v južnem oknu v ladji in v lini nad zahodnim vhodom.

Kapela je doživela temeljito prenovu v renesančnem duhu v 17. stoletju. Ladjo so nadzidali in pokrili z novo dvokapno streho, vrh katere so postavili obstoječi leseni, ometani zvonik z linami polkrožne oblike. Zvonik je bil že tedaj pokrit s piramidasto streho, kot nam kaže Valvasorjeva upodobitev kapele. Nadzidali so tudi prezbitrij, v katerem so gotski obok nadomestili z višje ležečim, grebenastim, ter povišali obe okni, ki sta zdaj polkrožno zaključeni. Zazidali so južni romanski portal in okulusa v južni steni, ob katero so prislonili manjšo obokano zakristijo s piramidasto streho. V zahodni steni so odprli nov pravokoten renesančen portal s podboji iz zelenkastega peščenjaka in v preklado vrezali datum posvetitve. Zaradi boljše osvetlitve so v južni steni prebili večje okno, ki ima polkrožni zaključek. V notranjosti so stene pokrili z novo plastjo ometa in

jih poslikali v dveh fazah. Medtem ko je bila mlajša poslikava prezbiterija s cerkvenimi očeti v medaljonih in Izročanjem ključev ves čas vidna, smo na slavoločni steni ob sondiranju odkrili še nekoliko starejši prizor Oznanjenja, ki so ga ob poslikavi prezbiterija prebelili. V 17. stoletje datiramo tudi leseno opremo: pevski kor, poslikani kasetirani strop v ladji in oltar sv. Petra. Med premično opremo pa velja omeniti še sliko Božjega groba Matije Plainerja iz leta 1615 in rimski nagrobnik, ki ga hranijo v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Marija s prizora Oznanenja na slavoločni steni.

...»V nasprotju s srednjeveškimi obrazci je predvsem upodobitev Marije že povsem posvetna in kaže podobnost s holandskim žanrskim slikarstvom...«

Kapela je do druge svetovne vojne služila za potrebe graščine. Po drugi svetovni vojni je izgubila svojo funkcijo in je postopoma propadala, kljub skrbi Gorenjskega muzeja, ki je rešil premično opremo, in spomeniške službe, ki je skrbela za kritino. Temeljitejše raziskave so se začele šele leta 1990. Na podlagi sondiranja, arhitekturnih izmer ter zbrane dokumentacije je bil izdelan program prenove spomenika. Temeljno vodilo je bila predstavitev romanske stavbne faze, ne da bi pri tem okrnili celovito podobo kapele iz 17. stoletja. Pri vrednotenju najdb sta prevladala kriterija starosti in izjemnosti, zato je bila na izvorni višini ladje prezentirana romanska stavbna faza, zakristija, ki je zakrivala vzhodni okulus, pa je bila odstranjena.

V prvi fazi sanacije smo zaradi dotrajanosti v celoti zamenjali ostrešje in kritino. Sledila je zahtevna statična sanacija z odvodnjavanjem. Zaradi številnih razpok smo temelje na zunanji strani okrepili, stene pa povezali s horizontalnimi vezmi. Na južni steni smo pozidali manjkajoči podboj romanskega

portala in nekdanji prehod iz ladje v zakristijo. Zaradi dotrajnosti in želene ponazoritve romanske gradnje smo na celotni zunanjsčini odstranili vse omete. Na romanski višini ladje smo stike očistili in zapolnili z novim vezivom ter rekonstruirali črtne fuge. Druge površine smo prekrili z novimi apnenimi ometi. Obenem smo na prezbiteriju obnovili arhitekturno poslikavo z apnenimi beleži v fresko tehniki. Sledilo je restavriranje zahodnega portala. Peščenjak je bil pokrpan in površinsko zaščiteno, nad portal pa smo na prvotno lokacijo vzdali kopijo got-

Pogled proti glavnemu oltarju. ...»Prezbiterij v celotni višini izpolnjuje oltar, posvečen zaščitniku kapele sv. Petru...«

skega sklepnika. Zgornji portal je ostal zazidan, z vidnimi kamnitimi podboji.

V notranjosti smo izpeljali večje gradbene posege le v prezbiteriju, kjer smo z nizkim parapetnim zidcem ponazorili obliko in lego apsida ter položili nov opečni tlakovec. Po stenah smo zaprli razpoke in pozidali poškodovano ostenje vzhodnega okulusa in drugih oken. Sočasno smo v kapeli napeljali novo električno napeljavo. Na stenah v višini romanske faze ladje smo kamniti zid prebelili z gostim apnenim beležem. Na slavo-ločni steni in v prezbiteriju smo ohranili originalne omete, na trikotnem zaključku zahodne ladijske stene in v nadzidanem delu pa smo omete zaradi dotrajanosti rekonstruirali.

V ladji smo po demontaži ostankov renesančnega stropa pritrdili nov lesen slepi strop. Dotrajana vhodna vrata smo nadomestili s kopijo iz macesnovega lesa, z novimi vrati smo zaprli tudi južni romanski vhod. Mizarsko smo popravili leseno ograjo na pevskem koru in preoblikovali dostop nanj. Okna

smo zastekli z okroglicami.

Sledilo je restavriranje stenskih poslikav, lesenega poslikanega stropa in oltarja. Poslikave so bile očiščene, utrjene, poskodbe pa retuširane. Leseni poslikani renesančni strop, sestavljen iz petindvajsetih kaset, je bil zaradi zamakanja deloma uničen, tako da je bilo možno restavrirati le še deset kaset, druge so bile naslikane na novo, skupaj s pokrivnimi letvami. Oltarno arhitekturo s kipi in oltarni sliki je hranil Gorenski muzej. Medtem ko je bilo restavriranje kipov manj zahtevno, pa je bilo treba na osnovi dokumentacije na novo oblikovati kar tretjino manjkajoče oltarne arhitekture. V muzeju sta ostali v hrambi poleg Plainerjevega Božjega groba in znamenite table s korcem tudi obe oltarni sliki: Izročanje ključev in Marijino kronanje iz atike. Obe smo nadomestili s kopijama.

Če strnemo stavbno zgodovino in prenovu, stoji pred obiskovalcem manjša enoladijska podružnica s pravokotno ladjo, pokrito z dvokapno streho, vrh katere nad zahodnim pročeljem stoji zvonik in tristrano sklenjen prezbitერიj.

Zunanji videz kapele brez grafične ponazoritve posameznih gradbenih faz za obiskovalca ni čitljiv, zato smo v kapeli ob romanskem portalu na dveh razlagalnih panojih ponazorili stavbno zgodovino. Za ponazoritev romanike je najbolj pričevalna južna stena ladje s plastovito gradnjo in obema linama - okulusoma. Večje okno v južni steni z ometanim ostenjem se navezuje na letnico 1645, vklesano na glavnem vhodu v kapelo v zahodni steni, kjer sta lina, sestavljena iz gotskih reber, in kopija gotskega sklepnika s podobo orla. Ob ogledu zunanosti velja opozoriti tudi na štiri večje rimske spolije, vzdane v ostenju južnega portala in na vogalih zahodne ladijske stene.

Notranjost je v primerjavi s hladnimi odtenki kamna in belimi ometi bolj slikovita. Ladjo pokriva poslikan strop s kasetaми, na katerih so v sivomodrem odtenku naslikani razprti cvetovi pasijonke iz okoli leta 1700.

Barvno se strop navezuje na kvalitetno upodobitev Oznanjenja na slavoločni steni, ki ga je naslikal neznani slikar sredi 17. stoletja. V nasprotju s srednjeveškimi obrazci je predvsem upodobitev Marije že povsem posvetna in kaže podobnost s holandskim žanrskim slikarstvom, medtem ko v upodobitvi ange-la že slutimo prihajajoči barok.

Na spodnjem delu slavoloka je še ohranjena gotska poslikava s šivanim ostenjem v značilnem oker odtenku. Sočasni ali celo starejši so tudi naslikani posvetilni križi v prezbitერიju. Poslikava grebenastega oboka v prezbitერიju je mlajša kot Oznanjenje, saj je del ornamenta na robu slavoločne odprtine prekril spodnjo plast freske. Na oboku je anonimni slikar v uokvirjenih poljih naslikal štiri cerkvene očete in prizor izročanja ključev sv. Petru, grebene pa je poudaril z dekoracijo, ki jo srečamo tudi ob oknih v prezbitერიju in v ladji.

Prezbitერიj v celotni višini izpolnjuje oltar, posvečen zaščitniku kapele sv. Petru.

Oltarna arhitektura s stranskima kriloma že posega v prostor, zato lahko oltar datiramo na konec 17. ali na začetek 18.

stoletja. Na predeli je bil leta 1937 še viden delno ohranjen napis s kronogramom, ki ga žal ni bilo mogoče rekonstruirati. Letnica 1768 v Avščevih zapisih pa kaže, da je bil oltar v baroku predelan ali vsaj preslikan. V osrednji niši stojita kipa Jezusa in klečečega sv. Petra. Levo in desno sta v plitvih, polkrožno zaključenih nišah kipa Janeza Evangelista in sv. Pavla, na konzolnih podstavkih pa desno kardinal z rdečim klobukom, morda sv. Hieronim, levo pa sv. Nikolaj. Na ogredju, prekritem z ornamentom, sedita dva angela. Atiko zapolnjuje oltarna slika, na kateri je upodobljeno Marijino vnebovzetje (kopija, olje na platnu, 82 x 61 cm) med kipoma sv. Lucije in sv. Apolonije z atributi. Oltarni nastavek zaključuje stilizirano sonce z Jezusovim monogramom med kipcema sv. Katarine in Barbare.

Oltar velja tudi obhoditi, saj je za njim v obliki zidca iz kamnitih klesancev pri tleh ponazorjena oblika romanskega oltarnega prostora - apside.

NIKA LE BEN

Literatura

- JOSIP LAVTIŽAR, *Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj*, Ljubljana 1901.
 NIKA LE BEN, *Prenova kapele sv. Petra v Stražišču pri Kranju, Varstvo spomenikov*, 38, Ljubljana 1999.